

УДК 912.64(502.13)

DOI 10.33514/1694-7851-2024-3/2-244-257

Садыкова Г.С.

биология илимдеринин кандидаты, доцент

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

goulnura@mail.ru

Наркеева Н.Ж.

ага окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

narkeeva7373@mail.ru

Жансеркеева М.Т.

БИШКЕК ШААРЫН ЖАШЫЛДАНДЫРУУНУ ЭКОЛОГИЯЛЫК ЖАКТАН НЕГИЗДӨӨ

Аннотация. Шаарлардын экологиялык абалы өлкөнүн социалдык-экономикалык абалынын деңгээлин чагылдырган «күзгү» болуп саналат жана коомдун саясий жана социалдык турмушунда алдыңкы орундардын бирин ээлейт. Ал эми жашылдандырылган зоналар (шаардык парктар, токойлор, бакчалар, шалбаалар) көйгөйү шаардагы эң маанилүү экологиялык көйгөйлөрдүн бири. Өсүмдүктөр, айлана-чөйрөнү калыбына келтирүүчү система катары, шаардагы адамдардын жашоо-турмушунун ыңгайлуу шарттарын камсыздайт, абанын газдык курамын жана анын булгануу даражасын, шаарлардын климаттык өзгөчөлүктөрүн жөнгө салат, ызы-чуу факторунун таасирин азайтат жана адамдардын эстетикалык эс алуусуну булагы болуп саналат. Ошондой эле жашылдандыруу шаар бийлигинин ишинин эң маанилүү багыты болуп саналат, анткени дал ушул тармак жергиликтүү калк үчүн жогорку жашоо деңгээлин камсыздайт.

Бишкек шаарынын аймагын жашылдандыруу көйгөйү бүгүнкү күндө жашылдандырылган аймактардын аянтынын кыскарышы, учурдагы жашыл зоналардын канааттандырылгыч эмес абалы, бюджеттик каражаттарды максатсыз пайдалануудан көрүнүп турат, бул көрктөндүрүү иштеринин жетишсиз натыйжалуулугуна алып келет. Бишкек шаарын көрктөндүрүү жана жашылдандыруу тутумун изилдеп, шаар айланасын жашылдандыруунун жергиликтүү стандарттарын иштеп чыгуу, Бишкек шаарынын үзгүлтүксүз экологиялык каркасын түзүү, учурдагы ирригациялык жана дренаждык системаларды инвентаризациялоо, өсүмдүктөрдүн жергиликтүү сортторун пайдалануу сунушталат, бул Бишкек шаарында гана эмес, жалпы Чүй облусунда туруктуу өнүгүүнү камсыз кылат.

Негизги сөздөр: Бишкек шаарынын экологиялык абалы, жашылдандыруу, өсүмдүктүүлүк, абанын булганышы, экологиялык каркас.

Садыкова Г.С.

кандидат биологических наук, доцент

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

goulnura@mail.ru

Наркеева Н.Ж.
старший преподаватель
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек
narkeeva7373@mail.ru
Жансеркеева М.Т.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ОЗЕЛЕНЕНИЯ ГОРОДА БИШКЕК

Аннотация. Экологическая ситуация городов – «зеркало», которое отражает уровень социально-экономического положения страны и занимает одно из ведущих мест в политической и общественной жизни общества. А проблема зелёных массивов (городских парков, лесов, садов, лугов) – одна из важнейших экологических проблем в городе. Растительность, как средовосстанавливающая система, обеспечивает комфортность условий проживания людей в городе, регулирует газовый состав воздуха и степень его загрязнённости, климатические характеристики городских территорий, снижает влияние шумового фактора и является источником эстетического отдыха людей. Также озеленение является важнейшей сферой деятельности городского управления, т.к. именно в этой сфере создаются те условия для населения, которые обеспечивают высокий уровень жизни.

Проблема озеленения территории г.Бишкек на сегодня проявляется в сокращении площади озеленённых территорий, неудовлетворительном состоянии имеющихся зелёных насаждений, нецелевом использовании бюджетных средств, что приводит к недостаточной эффективности озеленительных работ. Изучив систему благоустройства и озеленения г.Бишкек предлагается разработать местные стандарты озеленения городской среды, создание непрерывного экологического каркаса г.Бишкек, инвентаризация имеющихся ирригационных и дренажных систем, использование местных сортов растительности, что способствует устойчивому развитию не только г.Бишкек, но и Чуйской области в целом.

Ключевые слова: Экологическая ситуация города Бишкек, озеленение, растительность, загрязнение атмосферы, экологический каркас.

Sadykova G.S.
Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
goulnura@mail.ru
Narkeeva N.Zh.,
Senior Lecturer
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
narkeeva7373@mail.ru
Zhanserkeeva M.T.

ECOLOGICAL JUSTIFICATION FOR GREENING THE BISHKEK CITY

Annotation. The ecological situation of cities is a “mirror” that reflects the level of the socio-economic situation of the country and occupies one of the leading places in the political and social life of society. And the problem of green areas (city parks, forests, gardens, meadows) is one of the most important environmental problems in the city. Vegetation, as an environmental restoration system, ensures comfortable living conditions for people in the city, regulates the gas composition of the air and the degree of its pollution, the climatic characteristics of urban areas, reduces the influence of the noise factor and is a source of aesthetic relaxation for people. Also, landscaping is the most important area of activity of city government, because it is in this area that conditions are created for the population that ensure a high standard of living. The problem of landscaping the territory of Bishkek today is manifested in a reduction in the area of green areas, the unsatisfactory condition of existing green spaces, and inappropriate use of budget funds, which leads to insufficient efficiency of landscaping work. Having studied the system of improvement and landscaping of Bishkek, it is proposed to develop local standards for landscaping the urban environment, creating a continuous ecological framework of Bishkek, inventorying existing irrigation and drainage systems, using local varieties of vegetation, which contributes to the sustainable development of not only Bishkek, but also the Chui region generally.

Key words: Ecological situation of the city of Bishkek, landscaping, vegetation, air pollution, ecological framework.

Киришүү. Дүйнөнүн бардык өнүккөн өлкөлөрүндө, айрыкча борбор шаарларда калыптанган экологиялык кырдаал бардык деңгээлдеги расмий бийликтердин, жалпыга маалымдоо каражаттарынын жана калктын кеңири катмарынын өзгөчө көңүл буруусунун негизи болуп саналат. Шаарлардын экологиялык абалы-өлкөнүн социалдык-экономикалык абалынын деңгээлин чагылдырган күзгүсү жана саясий жана коомдук турмушта алдыңкы орундардын бирин ээлейт.

Акыркы он жылдыктарда адамдын айлана-чөйрөгө жана өзгөчө жашылдандырылган аймактарга терс таасири күчөдү. Жашыл аймактар маселеси (шаардык парктар, токойлор, бакчалар, шалбаалар) шаардагы эң маанилүү экологиялык көйгөйлөрдүн бири. Өсүмдүктөр чөйрөнү калыбына келтирүүчү система катары адамдардын шаарда жашоо шарттарынын ыңгайлуулугун камсыздайт, абанын газ курамын жана анын булгануу даражасын, шаардык аймактардын климаттык өзгөчөлүктөрүн (белгилүү бир чектерде) жөнгө салат, ызы-чуунун таасирин азайтат жана адамдардын эстетикалык эс алуусунун булагы болуп саналат; ал адам үчүн абдан чоң мааниге ээ.

Жалпысынан шаар чөйрөсүн жашылдандыруу жана көрктөндүрүүдө дүйнө жүзү боюнча олуттуу аракеттер көрүлүүдө. Шаарларды көрктөндүрүү жана жашылдандыруу боюнча чоң тажрыйба топтолуп, өсүмдүктөрдүн жашылдандырууга бай ассортименти түзүлүп жана аларды өстүрүүнүн агротехникасы иштелип чыккан, шаарларга мүнөздүү жашылдандыруунун зарыл ыкмалары табылып, жашыл бак-дарактарды багуу жолдору аныкталды.

Жашыл бак-дарактар калктуу конуштардын көркөм жасалгасынын негизги элементтери болуп эсептелет. Азыркы шаарды жашылдандыруу системасынын негизи-калк жашаган аймактардагы (үйлөрдүн айланасындагы короолордо, турак жай райондорунун жана кичи райондордун бакчаларында), мектептердин, балдар мекемелеринин айланасындагы көчөттөр. Аларды маданият жана эс алуу парктарындагы, балдар, спорт жана башка адистештирилген парктардагы, гүлзарлардагы жана бульварлардагы, өнөр жай, коммуналдык-кампа

аймактарындагы, транспорттук коммуникациялар үчүн жерлерди бөлүп берүү тилкелериндеги жалпы шаардык жана райондук маанидеги бак-дарактар, ошондой эле коруктар, санитардык-коргоо жана сууну коргоо зоналары толуктап турат. Жашылдандыруу илимий негизделген принциптер жана ченемдер боюнча жүргүзүлүүгө тийиш. Курулуштардын арасында бульварлар, суу жээктери, өз ара жашылдандырылган тилкелер жана шаар четиндеги токойлор жана көлмөлөр менен байланышкан бакчаларды, парктарды жана башка ири жашыл массивдерди бирдиктүү жана үзгүлтүксүз системага бирдей жайгаштыруу каралууда. Ошондой эле, курулуш учурунда айланадагы көчөттөрдүн максималдуу санынын сакталышын камсыз кылуу зарыл.

Жашылдандыруу шаардык башкаруунун сферасынын маанилүү маселеси экендиги анын актуалдуулугун белгилеп турат. Дал ушул чөйрөдө калк үчүн жашоо деңгээли жогору шарттар түзүлөт. Ошону менен бирге ар бир адамга зыянсыз, ыңгайлуу жана жайлуу жашоо шарттары түзүлөт.

Материалдар жана изилдөө ыкмалары. Макалада каралган изилдөөнүн негизги материалы Бишкек шаарынын жашылдандырылган аймактарынын учурдагы абалы, өзгөрүү динамикасы жана жакшыртуу негиздерин аныктоо болуп саналат. Макалада Бишкек шаарын пландаштыруу, өнүктүрүү жана жашылдандыруу концепцияларын, коомдук байкоо жүргүзүүнүн жыйынтыктарын жана адабий булактарды анализдөөнүн негизинде жазылган.

Алынган жыйынтыктар жана аларды талкуулоо. Жалпы кабал алынган типология боюнча шаарлардагы жана анын сыртындагы жашылдандырылган аймактар – сейил бактар, бакчалар, скверлер, сейил бактар, массалык эс алуу жайлары, турак жай кварталдарындагы жана конуштардагы көчөттөр, ар кандай мекемелер ж.б. – шаарды жайгаштыруу планына, максатына жана көлөмүнө жараша жашылдандырылган аймактардын ар кандай категорияларына бөлүнөт. КРнын СНЖП боюнча (30.01.2001) жашылдандырылган аймактар коомдук багыттагы (жалпы пайдалануудагы), чектелген пайдалануудагы жана атайын максаттагы арналган аймактарга бөлүнөт.

Жалпы пайдалануудагы жашылдандырылган аймактарга эң чоң пландаштырылган элементтери – парктар жана бакчалар, скверлер, бульварлар жана суу жээктери, токой парктары жана токойчолор кирет. 01.01.2005-жылга карата шаардык жашылдандырылган аймактарды инвентаризациялоонун натыйжасында жашылдандырылган аймактардын төмөнкүдөй көрүнүшү алынды (табл.1).

Таблица 1. Бишкек шаарындагы жашылдандырылган аймактар (01.01.2005)

№	Аталышы	Саны	Аймагы, га	Шаар аймагынан % (15709 га дан)	Киши башына\м ² (01.01.05 ж. карата калк 775,2 миң киши)
I	Сейил бактар	11	277,95	1,77	3,58
II	Бакча	8	164,95	1,05	2,12
III	Аянттар	47	68,94	0,43	0,88
IV	Бульвар	2	16,92	0,1	0,21
V	Токойчо бактары	сейил 17	327,1	2,1	4,21
	Жалпы:		855,86	5,45	11,0

Чектелген пайдалануудагы жашылдандырылган аймактарга белгилүү режимдеги маданий-агартуу, спорттук, илимий-изилдөө, окуу жана дарылоо мекемелеринин, өнөр жай ишканаларынын, турак жай кичи райондорунун жана кварталдарынын аймактары кирет.

Чындыгында, Бишкек шаарындагы ушул категориядагы жашылдандырылган аймактар жыл өткөн сайын олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болушкан, негизинен жашыл мейкиндиктер ээлеген аймактар курулуштарга жана башка максаттарга берилген:

Атайын максаттагы жашылдандырылган аймактарга төмөнкүлөр кирет:

- өндүрүшгүк ишканалардын санитардык-коргоо зоналары (иш жүзүндө жок);
- суу коргоо жана мелиорациялык жашыл аймактар – 34,8 га;
- гүл жана күнөскана чарбасы жана питомниктер – 98,07 га;
- көчөлөрдөгү жашылдандырылган аймактар – 332 га;
- көрүстөндөрдүн аймагы-199,3 га. Жалпы: 664,17 га.

Берилген классификациянын натыйжасында Бишкек шаарындагы жашылдандырылган аймактарынын учурдагы түзүмү аныкталды **Табл. 2:**

№	Аталышы	га	Аймагы	Киши башына\м ²
			жалпы аймактан % (15709га)	(01.01.05 ж. карата калк 775,2 миң киши)
A.	Жалпы пайдалануудагы жашылдандырылган аймактар	856	5,45	11,0
B.	Чектелген пайдалануудагы жашылдандырылган аймактар	2948	18,77	38,05
B.	Атайын максаттагы жашылдандырылган аймактар	664	4,22	8,59
	Жалпы:	4468	28,44	57,64

Азыркы учурда:

- үч ири шаардык маданий жана эс алуу паркын: "Жаш Гвардия", Кара-Жыгач токойчосунун ылдыйкы-ортоңку бөлүгү жана К.М. Ата-Түрк паркы;
- төрт райондук паркын: "Аламүдүн", "Түндүк», «Фучик атындагы", жана "Жеңиш";
- эки адистештирилген паркын: "Эмен», "Кычан Жакыпов атындагы балдар паркын" бөлүп көрсөтүүгө болот.

Саналып өткөн парктардын баары аянычтуу абалда, алардын көбүнүн аймактары өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактары статусуна ээ экендигине карабастан аларда пайда болгон турак үйлөр жана парктардын функциясына тиешеси жок башка курулуштар менен кыскарган.

Республикалык дээнгелдээги бакча-парк архитектурасынын кыймылсыз эстеликтеринин мамлекеттик тизмесине 7 объект киргизилгендиги белгилүү: Эмен паркы (№243, №69 Өкмөттүн токтому, 17.01.91), Ата-Түрк паркы (№246), Панфилов атындагы паркы (№248), Фучик атындагы паркы (№240), Тоголок Молдо сквери (№244), "Борбордук" аянты фонтандары менен (№245), Кычан Жакыпов паркы (№126, №586 жарлык, 20.08.2002).

Кара-Жыгач токойчосу, Достук аллеясы бар сквер жана "Айчүрөк" ЦУМ имаратынын жанындагы фонтан жергиликтүү маанидеги бакча-парк искусствосунун эстеликтерине кирет, алар үчүн аларды кароонун өзгөчө шарттары белгиленген.

Ар бир шаардын табигый шарттары шаардын тектоникасын, б.а. шаардын архитектуралык-ландшафттык көрүнүшүнүн индивидуалдуулугун жана айкындыгын, жашоо чөйрөсүнүн санитардык-гигиеналык жана эстетикалык сапаттарын; эс алуу системасын аныктоочу маанилүү фактор болуп саналат.

Бишкек шаары Кыргыз тоо кыркасынын түндүгүндө, деңиз деңгээлинен 700-900 метр бийиктикте жайгашкан. Шаардын климаты кескин континенталдуу, абанын жылдык орточо температурасы $+10,2^{\circ}\text{C}$. Эң суук ай январь ($-4,6^{\circ}\text{C}$), эң жылуу айы июль ($+24,5^{\circ}\text{C}$) болуп саналат. Түндүктөн түшпүк тарапка жылганда абанын температурасы $1-2^{\circ}\text{C}$ жылуураак болот. Жаан-чачындын орточо жылдык саны 409 мм түзөт. Жаан-чачындын мүнөзү жана саны боюнча кургак талааларга кирет. Айдын бир айлык күн нурунун узактыгы июль 322 саат, эң кыскасы декабрь айында 126 саат [9].

Мындай климаттык шарттар жашыл өсүмдүктөрдүн дүркүрөп өсүшүнө шарт алып келбейт. Борбор калаанын тарыхынан белгилүү болгондой, уездик начальниктер – Загряжскийдин, Грязновдун, Рымшевичтин жана багбан А.Фетисовдун аракеттеринин аркасында тоо этектеринде жайгашкан кургак талаалуу Бишкек шаары эң жашыл шаарлардын бирине айланган. Советтик жылдарында, ал мурдагы Советтер Союзунун эң жашыл шаары болуп эсептелинген (сүрөт 1). Тилекке каршы, жылдан жылга жашыл аянттардын аянты азайып баратканын өкүнүчтүү. Эгерде 1980-жылдары Фрунзе шаарынын ар бир жашоочусуна 30 м^2 жашыл аймак туура келсе, азыркы учурда 5 м^2 .

Бишкек

Площадь города: 12 700 га

Площадь городских парков: 1050 га

8,3 % городских территорий заняты парками

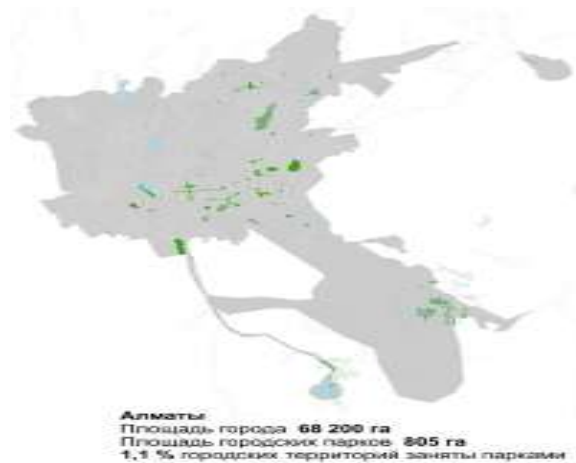

Душанбе

Площадь города: 12 400 га

Площадь городских парков: 446 га

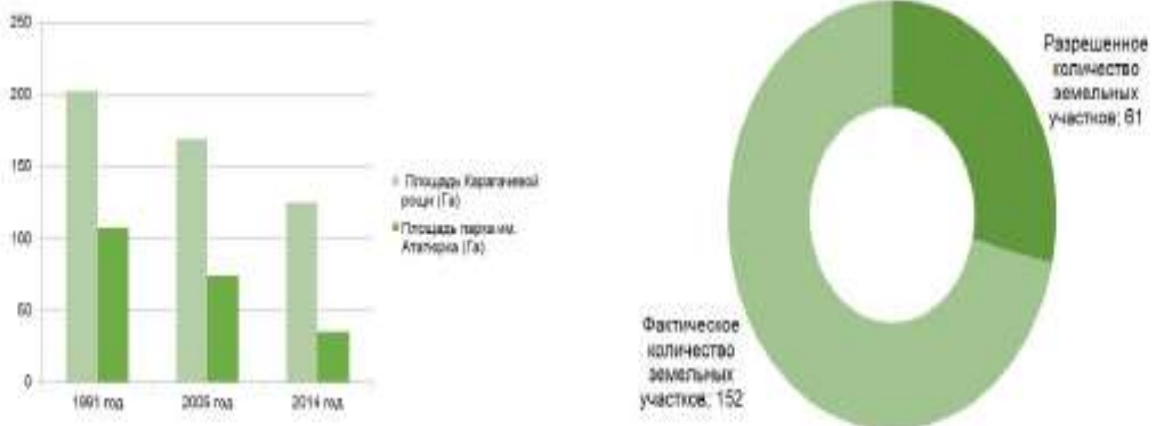
3,6 % городских территорий заняты парками

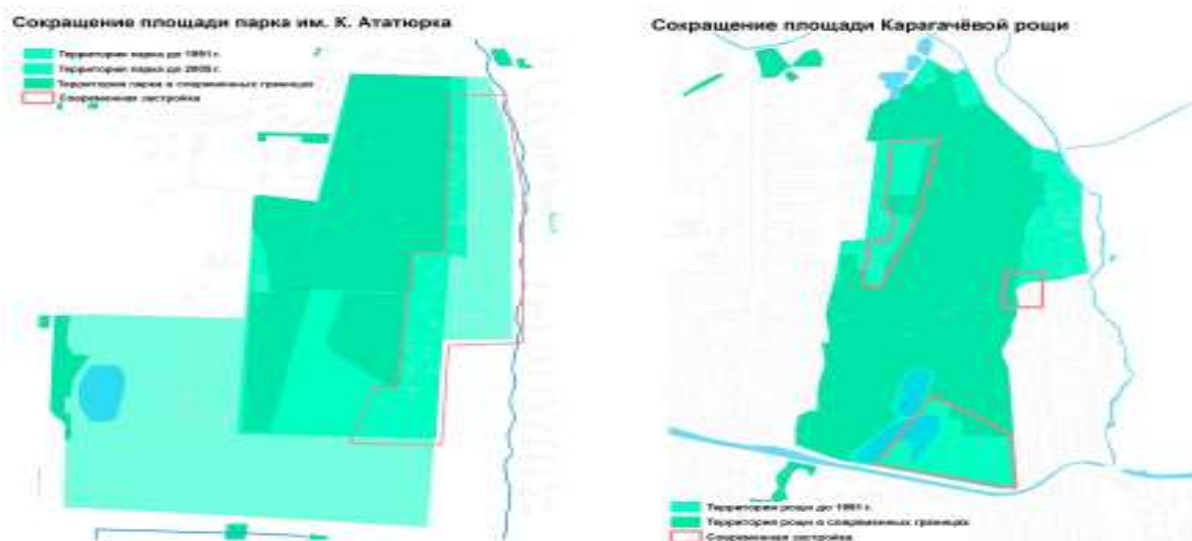

Сүрөт 1. Советтер Союзунун учурунда Борбордук Азиядагы жашылдандырылган аймактарынын салыштырмалуу көрүнүшү

Шаардын аймагынын жалпы балансында жашылдандырылган аянттардын деңгээли бак – дарактардын бардык категориялары боюнча катастрофалык көрсөткүчкө жетти – 28,44%, бул шаардык чөйрөнүн жашоо-турмушунун нормалдуу санитардык-гигиеналык шарттарын камсыз кылуу үчүн зарыл болгон санитардык-гигиеналык шарттардан дээрлик 2 эсе төмөн (40-50%). Калктын санынын өсүшүнүн, жаңы отургузулган көчөттөрдүн жоктугу жана учурдагы жашыл аймактардын кыскарышынын натыйжасында жалпы пайдалануудагы бак-дарактар менен камсыз болуу көрсөткүчү азайууда. Бул көрсөткүч 01.01.97-жылы 17,96 м²/адамды түзгөн, ал эми 01.01.05-жылы 11 м²/адам гана болгон.

Бул объектилерге карата жаратылышты коргоо чаралары гана сакталбастан, алардын аймактарын, негизинен коттеждерди куруу үчүн тартып алуу жана жырткычтык менен жок кылуу жүрүп жатат. Мунун менен шаардын жалпы көрүнүшү бузулууда, ал эми шаардын тургундары өзүнүн ден-соолугу менен төлөшүүдө. Ошентип, учурда шаардын «өпкөсүнүн» функцияларын аткаруучу Түшгүк эс алуу зонасынын жана К.М.Ата-Түрк паркынын аймактары кескин кыскарды. Бишкекте жапайы жаратылыш бурчтары таптакыр каралган эмес, бул дүйнө жүзү боюнча бардык жерлерде колдонулат. Ал эми, мисалы, Кара-Жыгач токойчосу сыяктуу жерлер табигый эмес, бак-дарактардын жок кылынышынан жана кам көрүүнүн жоктугунан жапайылашып бара жатат.

Сүрөт 2. 1991-2014 жж. карата Кара-Жыгач жана К.М.Ата-Түрк парктарынын аянтынын өзгөрүшү

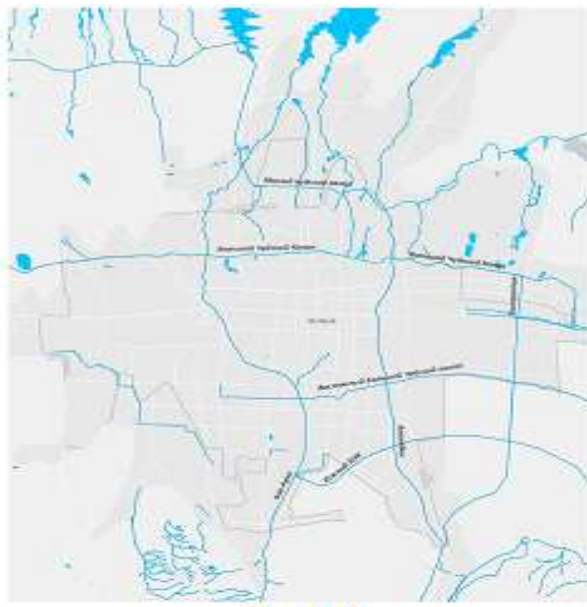
Транспорттун барган сайын өсүп жаткан өнүгүүсү, жаратылышты коргоо ишмердүүлүгүнүн начардыгы, коммуналдык фондун туруктуу өсүшү, жашыл бак-дарактардын азайышы менен бирге физикалык-географиялык жана метеорологиялык факторлор жаратылыш чөйрөсүнүн өзүн-өзү калыбына келтирүү мүмкүнчүлүгүнүн өтө чектелишине алып келет.

Бул абалды 1950-1960-жылдары отургузулган бак-дарактар өзүнүн физиологиялык жактан карышы менен санитардык кыюуга дуушар болушу дагы абалды татаалдаштырууда. Тар тротуарлардын эки тарабына 100 жылдан ашык убакыт мурун отургузулган пирамидалык теректер жана бутактуу кооптуу болуп калууда. Ошол эле учурда белгисиз жолдор менен, карантиндик көзөмөл жок, Европадан алынып келген өсүмдүктөргө чоң басым жасалууда. Ошондой эле акыркы 7-8 жылда пайда болгон фитопатологиялык кырдаал (миналоочу пилильщик – эмен дарактарынын зыянкечтери, миниатюралык пилильщик – жылкы кашпанынын зыянкечтеринин таралышы) жашыл аянттардын абалына терс таасирин тийгизүүдө. Бул жагдайда дарактар чөйрөнү коргоо функцияларын жоготот. Натыйжада Бишкек шаарынын аба бассейнинин абалы начарлоодо.

Көпчүлүк суу объектилери көлмөлөр, дарыялар жана каналдар маданий-тиричилик жактан колдонууга жараксыз. Ала-Арча жана Аламүдүн дарыяларынын сууларна өзгөчө көп техногендик зыян келтирилген. Жээктеги аймактар тиричилик ташпандылары менен толгон жана башка антиэстетикалык типтеги имараттар менен чектеш гараждар ж.б. курулшгардын бардыгы дарыяларды коргоо зоналарында жайгашкан. Шаардык чөйрөнүн чектеринде пландаштыруу жана техникалык максаттарда шартталган жээктик суу коргоо тилкелери белгиленген эмес.

Суусуз Бишкек жашыл аймакка айлана албайт. Дарыялар шаардын негизги бөлүктөрү жана чоң жашыл зоналары аркылуу өтөт. Ошентип, дарыялар жана каналдар шаар мейкиндигинин бардык негизги түрлөрүн бириктирүүгө жөндөмдүү бирдиктүү системаны

түзөт. Дарыялар суунун, аба агымынын ресурсу катары гана эмес, социалдык объектилер катары дагы маанилүү. Бүгүнкү күндөгү эң татаал маселелердин бири – суу жээктерин мыйзамсыз курулуштардан тазалоо. Бүгүнкү күндө дарыялардын жээгиндеги аймактардын 30%, анын ичинде Ош базары мыйзамсыз басып алынган.

Сүрөт 3. Бишкек шаарынын суу менен камсыздалышы

Токой парктары жана токойчолор дээрлик толугу менен жеке турак жайларды курууга берилген, калган токой паркынын аймактары акырындап жок болуп баратат. Көчөлөрдө отургузулган көчөттөр ушунчалык начарлагандыктан, калктын жашоосуна физикалык коркунуч туудурат. Шаардык жашыл аймактардын структурасы бирдиктүү эмес, ал шаардын аймагындагы кичинекей куракча тактар менен көрсөтүлгөн. Сугат суусунун жетишсиздиги жашыл бак-дарактарды кадимкидей камсыздоого терс таасирин тийгизүүдө. Туура эмес кам көрүү, санитардык кыюулардын жоктугу, ошондой эле уруксат берилбеген кыюу Бишкек шаарындагы жашыл өсүмдүктөрдүн техногендик деградациясына алып келүүдө.

Ошентип, Бишкек шаарын жашылдандыруунун калыптанган системасы бир катар олуттуу кемчиликтерге ээ, бул анын жаратылышты коргоо жана ден соолукту чыңдоо функцияларынын төмөндөшүнө, ошондой эле шаардын айрым райондорунда күнүмдүк эс алуу жайларынын тартыштыгына алып келет. Негизги кемчиликтерге төмөнкүлөр кирет:

- жалпы пайдалануудагы жашылдандырылган аймактар менен камсыз кылуу деңгээлинин жетишсиздиги; парктык аймактарды өнүктүрүү үчүн басып алуунун, калктын санынын көбөйүшүнүн жана акыркы 15-20 жылда жаңы аянттардын жоктугунун эсебинен бул көрсөткүчтүн төмөндөшү байкалууда. Шаарда "Зеленстрой" МИнин балансында бардыгы болуп 4 миңге жакын дарак бар. Бирок толук инвентаризация өткөрүлгөн эмес.
- Шаарды жашылдандыруу боюнча бирдиктүү саясаттын жоктугу,
- жашыл бак-дарактарды кыюу: эң ири кыюулар Көлбаев, (Ворошилов), 5-микрорайондо, Донецкая, Киев, Токтогул жана Панфилов көчөлөрүндө жүрүүдө. Орозбеков көчөсүндөгү эмен жана кара жыгач дарактары жок кылынды. Бул жашылдандыруу ишканасынын ишин билбегендигинен кабар берет, алар чириген теректерди таштап кетишкен, ал эми жүздөгөн

жылдар бою өскөн чоң эмен жана клен дарактары кыйылган. Мындай көрүнүм көп жерлерде байкалууда.

- шаар планында жашылдандыруу объекттерин бирдей эмес жайгаштыруу жана алардын аймактык жиктелиши;
- жана шаар четиндеги көчөттөрдүн саны өтө аз;
- сугат суусунун тартыштыгы (20 млн. м3 же суу пайдалануунун 40% ы тартыш), ал бак-дарактардын жашоо – тиричилигин кадимкидей камсыз кылууга терс таасирин тийгизет,
- бак-дарактардын декоративдик формаларынын жана гүл жасалгалоонун чектелген ассортименти бардык категориядагы бак-дарактардын санитардык-гигиеналык жана эстетикалык абалынын начарлашына алып келет;
- бак өстүрүү жана көчөт материалдарын өстүрүү максатында питомниктердин жана күнөскана-күнөскана чарбаларынын аянттарынын дээрлик жоктугу. Бул сектордун акыркы аймактары жеке турак жай куруу үчүн басып алуу коркунучунда турат.

Ошондуктан мындай түзүлгөн кырдаалды жакшыртуу үчүн төмөнкү багыттагы иштерди жүргүзүү зарыл:

- Шаардык аймакты жашылдандыруунун стандарттарын иштеп чыгуу;
- Бишкек шаарынын үзгүлтүксүз экологиялык каркасын түзүү (башка шаарлардын мисалында)
- Ирригациялык тармактын жана дренаждык системанын абалына инвентаризация жүргүзүү жана Бишкек шаарынын жашыл аймактарын талаптагыдай ирригациялоону камсыздоо боюнча чечимдерди сунуштоо;
- Бишкек шаарын жашылдандыруу үчүн жергиликтүү өсүмдүктөрдүн түрлөрүн колдонуу.

Бишкек шаарынын жашылдандырылган аймактарынын экологиялык каркасын жана системасын түзүү Бишкек менен Чүй облусунун туруктуу өнүгүүсүн камсыздоого багытталган биргелешкен ишмердүүлүгүнүн маанилүү багыттарынын бири болуп саналат.

Сүрөт 4. Бишкек шаарынын экологиялык каркасы

Жаратылыш чөйрөсүнүн андан ары бузулушунун алдын-алуу жана жакшыртуу максатында жаратылыш комплекстери ээлеген аймактардын бир кыйла бөлүгүн катуу режимдеги коргоо жана пайдалануу тартиби менен шаардын экологиялык каркасын түзүү болжолдонууда.

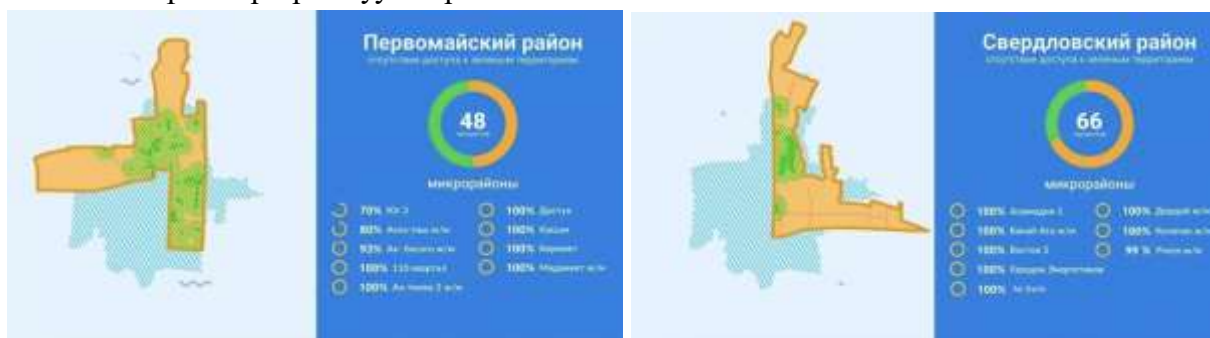
Жашыл бак-дарактар системасын сактоо жана андан ары план ченемдүү өнүктүрүү шаардык коомдошпуктун учурдагы экономикалык өнүгүү этабында курчап турган чөйрөнү жакшыртуу үчүн эң оңой аткарыла турган компонент болуп саналат. Ошондуктан, бардык иш-чараларды борборду жашылдандыруунун бирдиктүү системасын түзүүгө багыттоо зарыл.

КРнын СНИП 30-01-2001 8,1 пунктуна ылайык шаардын курулушунун чегинде ар кандай максаттагы жашылдандырылган аймактардын салыштырма салмагы 40% дан кем болбошу керек жана 10184 га түзүшү керек (кабыл алынган 1В варианты боюнча), ошентип, 1 тургунга карата жашылдандырылган аймактардын ченеми 83-85 м² түзөт, бирок түзүлгөн жагдайлардан улам ага жакындаган да эмес.

Бардык категориялардагы жашылдандыруу аянттары 2,3 эсеге көбөйтүү зарыл, ал эми токой паркынын алкагындагы бак-дарактардын негизги массивдерин шаарга кесилген жеке турак жай курулуштарынын аймактарына салуу, андан ары алардан парктык шаар массивдердин, бульварларды, жашылдандырылган көчөлөрдү ж.б. жашылдандырылган аймактардын негизги категорияларын калыптандыруу зарыл.

Жашылдандыруу системасын түзүү үчүн питомниктердин жана гүл-оранжерея чарбасынын аймактарын 648 га аянтка чейин өстүрүү зарыл. Азыркы учурда питомниктер жана күнөскана-гүл чарбасы 4 аймакта жайгашкан, алардын жалпы аянты 98,07 га, б. а. ченемдик аянттан 7,2 эсе аз, бул ири борбор шаар үчүн өтө эле жетишсиз. 2005-жылдын май айында жеке турак-жай куруу үчүн күнөсканалардын жана күнөскана чарбасынын участкторун өзүм билемдик менен басып алуу болгон, бул шаардын жашыл чарбасы менен түзүлгөн кырдаалда жол берилбейт.

Бишкек шаарынын айлана-чөйрөсүн жана биринчи кезекте анын аба бассейнин жакшыртууда шаардын түштүк бөлүгүндөгү, ошондой эле анын түндүк-батыш жана түндүк-чыгыш бөлүктөрүндөгү ири жашылдандырылган аймактарга чоң роль таандык. Шаарды пландаштырууда негизинен шаардын түштүк аймактарына негизги сейил бактары курууга көңүл бурат. Ошол эле учурда жашыл аймактардын жоктугунан башка жаңы түптөлүп жаткан конуштар, шаардын түндүк жана батыш тарабы жапа чегип жатканын белгилей кетүү керек, жашылдандырылган аймактарды борбор калаанын бардык райондору боюнча бирдей өнүктүрүү керектигин көрсөтүп турат. Негизинен калк жашаган жерден жакынкы жашыл аймакка чейинки аралык 500 метрден ашпашы керек. Бул дүйнөлүк стандарттар. Парк аймагына бүт шаар аркылуу баары эле келе албайт.

Сүрөт 7. Бишкек шаарынын райондорундагы жашыл аймактардын жеткиликтүүлүгү

Адамды ысып кетүүдөн коргоо көз карашынан алганда жашылдандыруунун ар кандай ыкмаларынын натыйжалуулугун аныктаган маалыматтардын негизинде чоң жашыл массивдердин (сейил бактардын, бакчалардын ж.б.) маанисин төмөндөтпөстөн, шаардын аймагында борбордон ажыратылган жашыл бак-дарактарды; жөө жүрүүчүлөр жүргөн жолдордогу "жашыл коридорлорду"; шаардык транспорт күтүп турган жерлерде кыска мөөнөттүү эс алуу үчүн жашыл бак-дарактары менен көлөкөлөнгөн "аралчаларды"; калктын тиричилигин уюштуруу шарттарына ылайык жайгаштырылуучу скверлерди жана башка жашылдандырылган участкалорду кеңири колдонуу сунушталат.

Шаар шартында бирдиктүү жашылдандыруу системасын түзүүдө дарыялар маанилүү роль ойнойт. Суу мейкиндиктери жашыл системанын "каркасы" болуп саналат. Ала-Арча жана Аламүдүн суулары келечекте өздөрүнүн сууларын алышы керек, бирок азыр биз жашылдандырылган жээктерди түзүшүбүз керек, алар келечекте бардык жашыл массивдерди бирдиктүү суу-жашыл системага бириктирүүгө салым кошот. Ала-Арча жана Аламүдүн дарыялары шаардын түштүк, түндүк-чыгыш жана түндүк-батыш бөлүктөрүндөгү жана шаар четиндеги сейил бактардын ортосундагы байланыштыруучу жашыл чынжыр болуп саналат. Аламүдүн жана Ала-Арча дарыяларын бойлой, ошондой эле Түштүк, Чыгыш жана Батыш ЧЧКНЫ бойлой коомдук мейкиндикти жандандыруу жана үзгүлтүксүз жөө-велосипед кыймылын түзүү зарыл.

Аймактарды жашылдандыруунун ийгилиги баарынан мурда өсүмдүктөрдүн ассортиментин туура тандоо жана аларды пайдалануу аймактарынын экологиялык шарттарына дал келүүсүнө жараша болот, ошондуктан алып келинген түрлөргө караганда жергиликтүү адаптацияланган түрлөрдү тандоо зарыл. Шаарды жашылдандыруу системасынын негизги элементи болуп жашылдандырылган короо-турак жай тобунун бакчасы-кичи райондун бакчасы саналат. Бул жашылдандыруу системасынын маанилүү чынжыры, анткени ал шаардын жашылдандыруу деңгээлин бир кыйла деңгээлде аныктайт. Бул категориядагы аянт шаардык көчөттөрдүн аянтынын болжол менен үчтөн бир бөлүгүн түзүшү керек.

Өнөр жай жана коммуналдык-кампа аймактарында жашыл аянттарды түзүүгө көңүл буруу керек, анткени алар шаардык чөйрөнүн санитардык абалын жакшыртып гана тим болбостон, тиешелүү шаардык аймактардын ландшафтын түзүүгө активдүү катышышат.

Жашылдандыруунун бардык объекттеринде асфальтбетон жабууларын мүмкүн болушунча азайтуу керек, плиткадан (брусчаткадан) же тоголоктолгон шагылдан жабууну колдонуу керек. Эстетикалык, ошондой эле санитардык-гигиеналык максаттар үчүн газондордун жана гүлзарлардын аянтын максималдуу көбөйтүү максатка ылайыктуу, анткени бул жер үстүндөгү өсүмдүктөр чанды жана зыяндуу чыгындыларды кармайт, алар үзгүлтүксүз

сугаруу менен жуулат, нымдуулукту жогорулатат жана курчап турган жерлерде абанын температурасын төмөндөтөт, кычкылтек балансын жөнгө салууга активдүү катышат.

Тарыхый жаратылыш чөйрөсүн сактоо максатында Ботаникалык бакча, Жаш Гвардия бульвары, "Молодежный" паркы (мурдагы октябрь айы 40 жыл), мурдагы Аэрофлот агенттигинин жанындагы Парк, "Ысык-Көл" кинотеатрынын жанындагы Сквер, "Пишпек" ж.д. станциясынын жанындагы бакча, "Аламүдүн" маданият жана эс алуу паркы мамлекеттик коргоого коюу сунушталууда жана туура кадам.

Корутунду. Калк жашаган аймактарды, шаарларды антропогендик таасирдин жогорулашыны, абанын транспорт каражаттарынан жана өнөр жай ишканаларынан чыккан газдар менен булганышынан улам өзгөчө мааниге ээ. Жашылдандыруу иш-аракеттери комплекстүү ишке ашыруу шаарлардын экологиялык абалын жана сырткы көрүнүшүн олуттуу жакшыртууга, көчөлөрдө, турак жайларда, коомдук жайларда (паркларда, бульварларда, скверлерде) кыйла ыңгайлуу микроклиматтык, санитардык-гигиеналык жана эстетикалык шарттарды түзүүгө жөндөмдүү. Аймактарды көрктөндүрүү жана жашылдандыруу деңгээли жашоо чөйрөсүнүн сапатынын көрсөткүчтөрүнүн бири болуп саналат, шаардыктардын жашоо сапатына таасир этет. Шаарды курчап турган чөйрөнүн абалы, экологиялык көйгөйлөр жөнүндө маалыматтарды системалуу жалпылоо экологиялык негиздөө менен башкаруу чечимдерин кабыл алуу, ошондой эле шаардын тургундарын, кеңири коомчулукту бул көйгөй менен кеңири тааныштыруу үчүн зарыл.

Колдонулган адабияттар:

1. Бусурманкулова А.О. Состояние озеленения г. Бишкек / История ВУзов Кыргызстана. №8. – 2018. – С.66-69
2. Петров В.Г. Пишпек исчезающий. 1825-1926. – Б.: Литературный Кыргызстан, 2008.
3. Уметалиева Н.К., Шамшиев Б.Н., Жумадылов А.Т. и др. Биологические особенности декоративных зеленых насаждений для озеленения урбозкосистемы (на примере г.Бишкек) / Исследование живой природы Кыргызстана. №2. – 2022. – С.13-16.
4. Концепция формирования и развития Бишкекской агломерации и прилегающих городов-спутников. – Б., 2015. – 62с.
5. Концепция зеленого фонда г. Бишке на 2016-2021гг.
6. Проект концепция модели развития г. Бишкек до 2040 г.
7. Э.Дж.Шукуров, А.М. Кененбаева Видение сохранения и развития зеленых насаждений города Бишкек на 2017 – 2025 годы.
8. Аналитическая справка “О состоянии территорий озеленения г.Бишкек” и ходе разработки раздела «Оздоровление окружающей среды» в Генеральном плане г. Бишкек.
9. Бакиров К.Б., Тологонова Г.А. Агроклиматические ресурсы Восточной части Чуйской долины// Вестник КГУ им. И. Арабаева, 2023. №2. – https://jarchy.arabaev.kg/admin-admin/fotogalere/1689322045_e0fcdcf1a19837346c269722d3aa50ff.pdf

Рецензент: география илимдеринин кандидаты, доцент Токторалиев Э.Т.